

EFIKASNOST PODUZETIH MJERA ISLAMSKJE ZAJEDNICE U BIH U DOBA VANREDNE SITUACIJE IZAZVANE PANDEMIJOM VIRUSA COVID-19 NA PRIMJERU MUFTIJSTVA ZENIČKOG

Muharem ADILOVIĆ
Islamski pedagoški fakultet u Zenici
madilovic@gmail.com

Anela HASANAGIĆ
Islamski pedagoški fakultet u Zenici
anela315@gmail.com

Ajdin HUSEINPAHIĆ
Pravni fakultet Univerziteta u Zenici
ahuseinspahic@prf.unze.ba

SAŽETAK: Vjerske zajednice imaju veoma važnu ulogu u društvenom životu pojedinaca, pripadnika religijske zajednice. Često se dešava da državni organi proglase neke mjere, ali vjernici opet oslušuju poruke vjerskih zajednica kako bi i svoje djelovanje uskladili s tim što im nalažu vjerski lideri.

Sličnu situaciju smo imali i na prostoru BiH, gdje je 17. 3. 2020. godine donesena odluka o zabrani okupljanja, te o zabrani zajedničkih molitvi u svim bogomoljama, što je uključivalo i zabranu obavljanja džuma-namaza, kao i svih drugih dnevnih, odnosno noćnih namaza.

Islamska zajednica je u potpunosti formalno-pravno ispoštovala odluke Kriznog štaba, ali se postavlja pitanje da li su te odluke bile ispoštovane i u praksi, kao i kakva su osjećanja džematlija u ovom cijelom procesu, da li su dobili od vjerske zajednice ono što im je trebalo za vrijeme pandemije, te na koji način su se uposlenici Islamske zajednice iznijeli s tim. Cilj ovog istraživanja je upravo detektovati provođenje odluka, kao i odnos i osjećanja džematlija prema tome, te uporediti provođenje odluka na nivou različitih medžlisa unutar Muftijstva zeničkog.

Metodološki gledano, istraživanje je provedeno primjenom kvantitativne metodologije, s upotrebom deskriptivnog korelacijskog i kvaziekperimentalnog dizajna. Nastojali smo obuhvatiti što veći broj džematlija, koji su odgovorili na 15 ciljano konstruisanih pitanja iz upitnika.

Kvantitativnim dijelom istraživanja je obuhvaćeno 604 ispitanika s područja Zenice, Tešnja, Teslića, Zavidovića, Doboja i Maglaja. Ispitanicima su preko džematskih odbora podijeljeni upitnici, koje su džematlije i džematlijeke popunjavali i dostavljali imamima.

Rezultati istraživanja ukazuju da su se imami pridržavali epidemioloških mjera, kao i da su naglašavali važnost provođenja istih, te su insistirali na provođenju istih. Džematlije iz medžlisa Tešanj, Teslić, Zavidovići i Maglaj su informirali statistički značajno češće da su njihovi imami i predstavnici džematskih odbora insistirali na nošenju maske, sedžade, tespiha, te održavanju distance tokom namaza, u odnosu na džematlije medžlisa Zenica i Doboj. Također, socio-demografske varijable se uglavnom nisu pokazale statistički značajnim prediktorom osjećanja džematlija u odnosu na propisane mjere. Spol, dob i frekvencija posjećivanja

džamije prije pandemije uglavnom nisu statistički značajan prediktor, osim na varijabli “Kako se osjećate po pitanju odluke koju je donio imam o tome da džematski odbor može klanjati u džamiji i dnevne namaze i džuma-namaz?”, gdje smo dobili da je prethodna učestalost dolaženja u džamiju značajan prediktor i to da su više negodovali oni koji rjeđe dolaze u džamiju.

Ključne riječi: krizna situacija, institucionalno reagovanje, Islamska zajednica

Uvod

Prirodne nepogode i vanredne situacije izazivaju smrt ili značajne povrede ljudi, uništavaju i oštećuju prirodna i materijalna dobra, prekidaju poslove i različite proizvodne i radne procese, te ugrožavaju finansijsku situaciju zajednice koja je pogođena prirodnom nesrećom. Zbrinjavanje žrtava prirodne nesreće je prioritetni posao u vanrednoj situaciji. Bez obzira što je svaka vanredna situacija jedinstvena, postoje neka zajednička obilježja, a to su: iznenadnost, nesigurnost i vremenski tjesnac. (Buljubašić S., Čuk M., Gajić D., 2015)

Iskustvo nam govori da su vanredne situacije ili vanredna stanja u nekoj zemlji proglašeni nakon djelovanja nekog kriznog događaja koji zahvata veliki broj pojedinaca, a to su događaji koji dovode do materijalnih ili ljudskih gubitaka, odnosno ugrožavanja života i imovine velikog broja pojedinaca. Stoga u psihologiji češće nalazimo termine kriza i krizna situacija. Riječ kriza potiče od grčke riječi *krisis* (κρίσις) - *krísi*, *krísis* označava izbor, odluku, preokret, opasnost, razlučivanje, odlučivanje. U tom smislu ona obilježava neku situaciju ili tačku u kojoj se dešava neka prekretnica. Uglavnom su kao krize obilježene nestabilne situacije u društvenim, političkim, ekonomskim ili čak zdravstvenim aspektima.

Psihološki gledano, krizna situacija je situacija koja toliko preplavljuje osobu da ona više ne može da funkcionira na uobičajen način, nego mora iznaći neke nove načine funkcionisanja, napraviti prekretnicu u vlastitom životu i načinu života.

Moro i Frančišković (2004) navode da je kriza događaj koji izaziva

osjećaj “gubitka tla pod nogama”. Osoba u takvom stanju teško da može normalno funkcionirati ne samo na emotivnom, nego i na intelektualnom planu. Krize su događaji koji nastaju naglo, bez upozorenja. One podrazumijevaju gubitak jednog ili više odnosa u kojima je pojedinac ranije živio i koji su predstavljali bazu njegovog svijeta. To može biti i gubitak osoba, ali i gubitak stvari, vrijednosti, pa čak i prijetnja gubitkom. (Arambašić, 2000) S obzirom na to da li su predvidive ili ne, krize se psihološki gledano dijele na situacijske (nepredvidive), i tu spadaju poplave, požari, ratovi, teroristički napadi, talačke krize, ili epidemije i pandemije, kao što je bila pandemija COVID-19. Druga vrsta su predvidive krize, a to su razvojne krize – prelazak iz jedne faze života u drugu, npr. udaja, ženidba, dobivanje potomstva, početak studija, odvajanje od roditelja itd.

Razvojne krize su sastavni dio životnog ciklusa pojedinca i one su ustaljene, očekivane, te i podrška koja uslijedi u takvim situacijama je prilično standardizirana i tačno se zna šta u kojoj situaciji treba da radimo. Međutim, u nepredvidivim situacijama, kao što je pandemija koja je zadesila cijeli svijet, ne postoji standardiziran način djelovanja. Kao očit primjer toga vidimo različite modele suočavanja s COVID-19 pandemijom, pri čemu se misli na švedski model, korejski model, novozelandski model itd. Dakle, imali smo različite modele suočavanja ovisno o tome šta je struka zagovarala u datom trenutku. U takvim vanrednim okolnostima, od izuzetne važnosti je kako se vjerske zajednice nose s tim, kako one propagiraju poštivanje mjera koje donose

krizni štabovi, koliko motiviraju svoje vjernike da poštuju te mjere, odnosno koliko se i sami vjerski službenici pridržavaju istih.

Nakon izbijanja kriznog događaja, koji je za osobu ili zajednicu toliko preplavljujući da doslovno iziskuje potpuno novi model prilagodbe, ono što je normalna reakcija na nenormalnu situaciju jeste dezorganizirano ponašanje, često praćeno uznemirenošću i pokušajima da se na stari način suočavamo s novom situacijom. Nakon što to ne uspijeva, dolazi do gubitka kontrole nad osjećanjima, mislima i ponašnjima, te su pojedinci ponekad skloni i destruktivnom ponašanju. Nakon ove faze, dolazi do stabilizacije kada se pojedinac smiruje, prihvata činjenično stanje i pokušava se prilagoditi novonastaloj situaciji, a onog momenta kada osoba potpuno preuzme kontrolu nad sobom imamo stanje adaptacije, odnosno ovladavanja krizom. Sve ove stadije krize smo prolazili od marta 2020. godine kada je u BiH počela borba s nečim potpuno nepoznatim. Dezorganizirano ponašanje velikog broja pojedinaca nije bilo neuobičajeno. Veoma veliki broj ljudi je u tom periodu tražio psihološku pomoć koja se pružala online ili telefonskim putem. Čak i unutar vjerskih zajednica je bilo vjernika koji su pokušavali izvršiti pritisak na vjerske poglavare da se molitve ipak održe, a imali smo i sporadične slučajeve gdje su vjerski službenici prekršili pravila zabrane okupljanja.

Ovim istraživanjem smo upravo nastojali dati odgovore koliko su se unutar Islamske zajednice poštivala pravila zabrane okupljanja i provođenja posebnih epidemioloških mjera, kao i ispitati u kojim međžlsima

smo imali najefikasniji pristup provođenju mjera, te da li su neki socio-demografski faktori važni prediktori osjećanja spram donesenih mjera.

Islamska zajednica i vanredne okolnosti

Posmatrajući historiju Bosne i bošnjačkog naroda posljednja dva vijeka, sa sigurnošću možemo kazati da je Islamska zajednica Bosne i Hercegovine najznačajnija organizacija koja je nastala i kontinuirano egzistira unutar bošnjačkog korpusa. Tačnije, od svog osnivanja 1882. godine Islamska zajednica je vjerno bdjela nad sudbinom Bošnjaka u iznimno turbulentnim vremenima i okolnostima, a njen značaj posebno dolazi do izražaja u vanrednim okolnostima u kojima se bošnjački narod nalazio u direktnoj opasnosti za svoj opstanak. Upravo u takvim situacijama Islamska zajednica je bila "iskodište i rezervoar nacionalne energije" (Filandra, Š., 2012) Upravo ova energija je bila presudna za ustrajnost bošnjačkog naroda u suočavanju sa izazovima. "Nameće se zaključak da je Islamska zajednica u pravilu dobivala na svom društvenom značaju u kriznim razdobljima kojima je dvadeseti vijek obilovao. Ustvari, jedno od važnih iskustava bošnjačke politike XX vijeka jeste njihovo okretanje i upućenost na Islamsku zajednicu u neizvjesnim i sudbonosnim historijskim momentima." (Filandra, Š., 1998:117). Poseban značaj uloge Islamske zajednice jeste da ima potencijala, koristeći svoju infrastrukturu na terenu, za mobilizaciju velikog broja svojih članova, simpatizera. Svojim autoritetom Islamska zajednica može donijeti odluke koje će se slušati i poštivati i čija realizacija neće biti upitna. "Svoju mobilizatorsku snagu i golemi socijalni i simbolički kapital Islamska zajednica generira iz organske i sudbinske povezanosti s narodom i zajednicom u kojoj se ostvaruje. Islamska zajednica svojim strukturama doseže do najdubljih i najudaljenijih dijelova gdje žive Bošnjaci. Poput krvotoka koji

premrežava cijelo tijelo ona integriše i prenosi duhovne sokove do svih dijelova organizma. Istovremeno, zbog izravne i permanentne povezanosti ona kapilarno osjeća svaki titraj na tijelu Bošnjaka. Samim tim, ona je tokom svog historijskog trajanja uvijek dijelila sudbinu vlastitog naroda i to je činjenica koja se teško zaboravlja. Samim tim, historija ovih krajeva ne može se cjelovito razumjeti i do kraja uspješno rekonstruisati bez sagledavanja uloge vjere i vjerskih zajednica u društveno-historijskim procesima." (Jahić, A, 2010:15)

Iako je Islamska zajednica vjerska organizacija, često se nalazila u situaciji da se brine o svojim članovima i u kontekstima koji nisu strogo vjerskog karaktera. Razlog tome nalazimo kako u društveno-političkim okolnostima u kojim su se Bošnjaci nalazili, ali i u prirodi islama kao vjere koja je podjednako ubjeđenje, dogma kao i praksa, odnosno koncept života po kojem se ponašaju muslimani. Vjera je neraskidivi dio života i svakodnevnih aktivnosti vjernika – zato se Islamska zajednica često nalazila u situaciji da vjersku praksu prilagođava datom društvenom kontekstu, vanrednim okolnostima u kojima se nalazila. Za takve postupke neophodno je poznavanje temeljnih propisa islamske prakse ali i dovoljno hrabrosti s obzirom na to da ustaljena vjerska praksa nije podložna promjenama. Vjernici su svjesni da odstupanje od vjekovima prakticiranog oblika vjerske prakse može biti pogrešan postupak te na taj način uzrokovati gubitak duhovne vrijednosti. Zato je potrebno donijeti ispravnu odluku, jasno je prezentirati vjericima i kontinuirano bdjeti nad njenom realizacijom kako bi ista bila pravilno primjenjivana i dala očekivane rezultate. (Adilović, M., Dizdarević, M., 2021)

Posmatrajući novonastalu situaciju u BiH, pandemiju COVID-a, možemo vidjeti neke specifičnosti ove krize u odnosu na uobičajene krize opisane u udžbenicima. Specifičnosti ove krize su što govorimo o pandemiji i što je cijeli svijet zahvaćen krizom, pa tako ne možemo računati na resurse

drugih zemalja koje bi pomogle onima zahvaćenim krizom. Nadalje, dolazi do lančane reakcije, mnogi su pored *lockdowna* i nametnute izolacije i fizičke distance doživjeli i gubitak posla, poneki su se suočili s oboljelim članom porodice, koji je možda i izgubio bitku s opakom bolešću itd. Svemu tome činjenica da moramo biti fizički izolovani daje jedan poseban otežavajući aspekt. Naime, u teškim situacijama treba nam utjeha ne samo u vidu verbalnog iskaza, nego i da nas zagrlje nama bliski, da su tu fizički uz nas, međutim, mjere izolacije nalažu upravo suprotno, i onda kao rezultat imamo situaciju gdje je jedan roditelj preminuo, drugi zaražen, a djeca koja nisu živjela s njima, nisu zaražena, jesu ožalošćena, ali ne mogu fizički biti s majkom koja je zaražena i ožalošćena. Gubitak podrške šire zajednice (džema'ata) za vjernika muslimana predstavlja poseban izazov. Jedna od temeljnih vrijednosti organiziranog obavljanja vjerskih obreda jeste osjećaj pripadnosti zajednici koja je dovoljno senzibilna za probleme svojih članova. Svaki vjernik više puta dnevno, prilikom zajedničkog obavljanja namaza u džamiji, osnažuje osjećaj pri odanosti zajednici vjernika i potvrđuje svoju nadu da ima oslonac u svojoj braći ukoliko mu pomoć bude neophodna. Zabrana obavljanja zajedničkih obreda u džamijama i prekidanja svakodnevnih komunikacija s drugima za vjernika predstavlja stanje u kojem se osjeća određena doza straha, neizvjesnosti, zbunjenosti. Osoba ostaje bez konkretnog oslonca s kojim je kontinuirano živjela cijeli svoj život. Ni najteža iskušenja kroz koja je bošnjački narod prolazio tokom posljednje agresije na Bosnu i Hercegovinu nisu uzrokovala značajniju izmjenu obavljanja vjerskih obreda niti su isti zabranjivani. Zato je ovakav oblik djelovanja zahtijevao iznimno veliku hrabrost i veliki rizik, s obzirom na to da u vanrednim okolnostima i zbog općeg društvenog pritiska, vjernici nemaju velikog izbora kada je u pitanju način suočavanja sa strahom i neizvjesnošću.

Dokidanje vjerske prakse u džamijama je moglo uzrokovati i značajne kontraefekte s čijim posljedicama bi se Islamska zajednica morala suočiti. Svjesna rizika donošenja ovakvih odluka, Islamska zajednica se hrabro, ali i dobro osmišljeno, sinhronizovanim djelovanjem organa svih razina, upustila u neizvjesnost korekcije ustaljene vjerske prakse. Upravo u ovom kontekstu se nalazi veoma značajno pitanje iskustava ovakvih postupaka za djelovanje u budućnosti. Da li su ovakve odluke doprinijele stabilizaciji stanja, prevenciji širenja virusa, i minimizirale eventualne negativne posljedice ili nisu? Ovo istraživanje, između ostalog, treba da odgovori i na ovo pitanje.

Ove okolnosti neminovno predstavljaju jedan sasvim novi izazov za vjerske zajednice i potpunu prilagodbu vjerske prakse koja se ljubomorno čuvala vijekovima u tradiciji Bošnjaka. Također, uskraćeni smo i za one događaje koji nam pričinjavaju radost kao što su zajednički iftari, bajramske posjete, porodična bajramska okupljanja i slično. Vjerske zajednice su u takvim okolnostima okosnica te svojim pravilima, propovijedima i porukama mogu ciljanim skupinama u velikoj mjeri olakšati suočavanje s novonastalom situacijom.

Mnoge džematlije će prije poslušati vjerskog lidera u zajednici, svog imama, nego nekog kompetentnog stručnjaka koji govori na način da ga prosječno obrazovan građanin ne razumije. Dakle, vjerske zajednice, prema logici stvari, predstavljaju vrlo značajnu okosnicu organiziranja vjerskog života u zajednici. Stoga se nameće kao potreba ispitati koje su to prednosti, a koji nedostaci u reakciji Islamske zajednice Bosne i Hercegovine, na pandemijsku situaciju izazvanu COVID-19 virusom, te šta je to što dodatno vjerska zajednica može uraditi kada je riječ o djelovanju na svijest građana, kao i pružanje podrške svojim članovima ne samo u ovoj situaciji za koju niko ne zna koliko će trajati, nego i u svim narednim novonastalim kriznim situacijama.

Pod navedenim okolnostima nadležna tijela Islamske zajednice u BiH su, prilagođavajući se odlukama organa vlasti, donosila interne akte kojima su nastojali provesti sve preporuke nadležnih organa vlasti u okviru internog sistema rada i djelovanja. Hronološki posmatrane aktivnosti nadležnih institucija Islamske zajednice u BiH možemo sažeti u sljedećem:

24. sjednica Vijeća muftija. Obustavlja se zajedničko obavljanje namaza u džamijama. Ezani će biti redovno učeni a svi dnevni namazi obustavljeni. Džumi mogu prisustvovati lica koje odredi imam i džematski odbor, a u skladu s mjerama nadležnih organa. Rizične skupine nikako da ne dolaze u džamiju. Osuđeno gomilanje robe i životnih namirnica. Apelovano na sve poslodavce da imaju obzira prema radnicima. Reis i Vijeće muftija pozvali da imami, vjerski autoriteti i profesori ne posežu za trivijalnim i neutemeljenim informacijama – 17. III 2020.

Instrukcija organima i organizacionim jedinicama IZ o organizaciji rada u okolnostima vanrednog stanja uzrokovanog širenjem koronavirusa (COVID-19) – 19. III 2020.

Vanredna sjednica Rijaset – analiza stanja i funkcionisanja organa u okolnostima vanrednog stanja. Raspravljano o procedurama utvrđivanja potreba i nabavke sredstava neophodnih za nesmetan rad organa i ustanova Rijaset IZ, te potencijalnim načinima pomoći pripadnicima IZ i građanima BiH. Dana 27. III 2020. odobreno je 20.000 KM za Merhamet kao urgentna pomoć građanima ugroženim širenjem COVID-19.

20. sjednica Rijaset IZ. Plan ramazanskih aktivnosti uz zaduženje Uprave za vjerske poslove da pripremi detaljnu instrukciju o organizaciji vjerskog života tokom ramazana u vanrednim okolnostima. Rijaset pozvao na poštivanje i pridržavanje instrukcija nadležnih državnih organa i IZ a koje imaju za cilj sprečavanje širenja virusa. Upozorenje da bi odustajanje od mjera moglo ugroziti dosadašnju žrtvu i odricanje, te

se pripadnici pozivaju na strpljenje i samokontrolu – 09 IV 2020.

IZ će ispoštovati instrukcije nadležnih organa vlasti uz uvažavanje policijskog sata, dnevne namaze će klanjati samo imam i mujezin, a džumu imam, mujezin i članovi džematskog odbora, iftari u krugu porodice te u domovima dnevne namaze i teravih-namaz. Rijaset spremio protokole za organizaciju vjerskog života pod posebnim uslovima i s brojem prisutnih koji bude dopušten nakon što organi vlasti, tj. nadležni državni organi liberalizuju dosadašnje mjere – 23. IV 2020.

21. redovna sjednica Rijaset pod predsjedavanjem reisu-l-uleme. Potvrđeni zaključci s ranije održanih telefonskih sjednica te je razmatrana realizacija aktivnosti IZ u prvoj sedmici mjeseca ramazana u uslovima pandemije. Donesena odluka o ublažavanju restriktivnih mjera u vezi s obavljanjem dnevnih namaza u džamijama – 30. IV 2020.

Instrukcija o obavljanju dnevnih namaza od 30. IV stupa na snagu a predviđa otvaranje džamija za dnevne namaze – džuma, podne i ikindija uz poštivanje važećih preporuka i propisa nadležnih organa i ranijih instrukcija Rijaset o poštivanju mjera zaštite tokom boravka u džamijama. Uz ovo ide vizuelno uputstvo šta je potrebno prije ulaska u džamiju, obavezno – maske, dezinfekcija ruku i obuće, fizička distanca, zabrana dolaska licima iz rizičnih grupa koje tretiraju državni propisi, uz suzdržavanje od rukovanja prije i poslije namaza. Potrebno je koristiti ličnu sedžadu, tespih i bez upotrebe abdesthane, jednokratne peškire – ubrusi. Preporučeno je mjerenje temperature na ulazu u džamiju, posebne kese za obuću prilikom dolaska u džamiju. Ne tretira Instrukcija dozvoljen broj vjernika, ali utvrđuje obavezu poštivanja distance. O noćnim namazima nije bilo izjašnjavanja Rijaset – 05/06. V 2020.

Reisu-l-ulema donosi odluku o obavljanju noćnih namaza u džamijama. Od 13. aprila/maja 2020. godine dopušteni sabah, akšam i

jacija – teraviih-namaz. Imami nakon ezana klanjaju jaciju i teraviju, shodno Uputstvu Rijasetu br. 02-03-02-1718/20 (4+4+4+3). Imami će podsjetiti na preporuku nošenja sedžade i tespiha. Zaduženi imam i džematski odbor da nakon napuštanja džamijskog prostora i harema džamije upoznaju džematlije s načinom izlaska i poštivanje fizičke distance – 12. V 2020.

22. redovna sjednica Rijasetu održana 21. V 2020. godine; usvojen je Pravilnik o mektebu.

23. Sjednica Rijasetu – prihvaćena informacija o realizaciji ramazanskih aktivnosti i zadužena Uprava za vjerske poslove da sastavi detaljan izvještaj za Rijaset i Vijeće muftija. Upućen poziv imamima, džematskim odborima i članovima da se revnosno pridržavaju mjera samozaštite i sprečavanja širenja koronavirusa – 11. VII 2020.

Pod predsjedavanjem reisu-l-uleme Huseina ef. Kavazovića u Sarajevu je održana 24. redovna sjednica Rijasetu Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. Na sjednici je konstatovano da je i pored svih ograničenja uzrokovanih širenjem koronavirusa mjesec posta, kao i Bajram i Dan šehida obilježen dostojanstveno i u najboljem redu. Rijaset je još jednom izrazio zahvalnost svim džematlijama i džematskim odborima na razumijevanju i podršci koju su pružili prilikom organizacije vjerskog života u vanrednim okolnostima – 02. VII 2020.

Pod predsjedavanjem reisu-l-uleme Huseina ef. Kavazovića održana je 25. redovna sjednica Rijasetu Islamske zajednice (IZ) u Bosni i Hercegovini, na kojoj je, između ostalog, usvojen Prijedlog za organiziranje vjerskih aktivnosti u vanrednim okolnostima za vrijeme Kurban-bajrama – 28. VII 2020.

Pod predsjedavanjem reisu-l-uleme Huseina ef. Kavazovića održana 26. redovna sjednica Rijasetu Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. Na sjednici je usvojen Protokol o postupanju medresa u kriznim situacijama prouzrokovanim koronavirusom

i prijedlog za formiranje Savjeta za monitoring sastava nastave iz islamskog područja, arapskog jezika i odgojnog rada – 03. IX 2020.

Pod predsjedavanjem reisu-l-uleme Husein-ef. Kavazovića, održana 28. redovna sjednica Rijasetu Islamske zajednice u BiH. Imajući u vidu drastično pogoršanje epidemiološke situacije u našoj zemlji, Rijaset upućuje apel svim pripadnicima Islamske zajednice, kao i građanima – naročito rizičnim kategorijama, bolesnima i starijima – da se što dosljednije pridržavaju mjera i uputstava nadležnih državnih organa. Rijaset je putem svojih organa i institucija uputio novu instrukciju o povećanim mjerama zaštite u vjerskim objektima, kao i na vjerskim obredima i manifestacijama -15. X 2020.

U Sarajevu održana 29. redovna sjednica Rijasetu Islamske zajednice u BiH, pod predsjedavanjem reisu-l-uleme Husein-ef. Kavazovića. Na sjednici je usvojen Krizni plan pripravnosti i odgovora na pojavu COVID-19, sačinjen na osnovu Naredbe Kriznog štaba Ministarstva zdravstva Kantona Sarajevo, broj: 45-20/2020 od 04.07.2020. godine. Ovim Kriznim planom predviđeno je sljedeće: smanjenje fizičkih kontakata službenika Rijasetu, smanjenje radnih sastanaka, mjerenje temperature i praćenje pojave simptoma kod službenika Rijasetu, obaveza obavještanja o slučaju pojave simptoma zaraze koronavirusom, imenovanje tima za daljnje poduzimanje neophodnih aktivnosti, prijave u vezi s nepoštivanjem propisanih mjera, sankcije za nepridržavanje mjera utvrđenih Kriznim štabom, te mjere higijene, koje podrazumijevaju obavezu svih službenika i posjetioca Rijasetu da prije ulaska u poslovnu zgradu Rijasetu dezinfikuju obuću u dezbarijeri postavljenoj na službenim ulazima, da dezinfikuju ruke sredstvom za dezinfekciju postavljenim na službenim ulazima, uz obavezno nošenje maske za lice i održavanje fizičke distance u svim smjerovima najmanje dva metra, te provjetranje prostorija najmanje dva puta dnevno po pola sata, u skladu s vremenskim

prilikama i dezinfekciju električnih prekidača u zajedničkim prostorijama, kvaka u zajedničkim prostorijama i kancelarijama, rukohvata u hodnicima i stubištima, telefona u zajedničkim prostorijama i kancelarijama – najmanje jednom dnevno – 05. XI 2020.

Ciljevi i hipoteze istraživanja

1. Već nekoliko puta smo spomenuli da je cilj istraživanja bio ispitati da li su se i u kojoj mjeri poštovali mjere donesene od strane Kriznih štabova i Rijasetu IZ a koje su se odnosile na sprečavanje širenja zaraze COVID-19.
2. Ispitati da li su se mjere sprovodile različito na nivou različitih medžlisa.
3. Ispitati koje su to socio-demografske varijable značajne za percipiranje značajnosti i adekvatnosti pojedinih mjera, kao i njihovo poštivanje u toku pandemije.

Na osnovu postavljenih ciljeva istraživanja izvodimo dvije osnovne istraživačke hipoteze:

H01: Ne postoje statistički značajne razlike u nivou provođenja mjera između različitih medžlisa, s obzirom na to da su svi dobili jednake upute i naredbe od Islamske zajednice i Muftijstva.

H02: Socio-demografske varijable (spol, dob i prethodno obavljanje namaza) nisu značajan prediktor za percipiranje značajnosti i adekvatnosti pojedinih mjera, te njihovo poštivanje u toku pandemije.

Metodološki dio

Kako smo već naveli, istraživanje je planirano da se sprovede kombinirajući deskriptivni i kvaziekperimentalni metod. Primjenom namjenski konstruiranog upitnika, pitali smo džematlije o tome koliko su mjere propisane od Kriznog štaba zaista bile implementirane u džematima, te koliko su oni bili zadovoljni i kakva su bila njihova osjećanja na samu reakciju IZ BiH u situaciji pandemije. Ovaj dio je podrazumijevao

primjenu deskriptivnog dizajna, a kvaziexperimentalni podrazumijeva ispitivanje statistički značajnih razlika između ispitanika različitih medžlisa unutar Muftijstva zeničkog.

Najvažniji cilj ovog istraživanja je što ćemo dobiti podatke koji će nam ukazati na snage i slabosti reagovanja organa Islamske zajednice u kriznoj situaciji. COVID-19 je očigledno

izazov s kojim ćemo morati naučiti živjeti i stoga je veoma važno da Islamska zajednica kao vrlo značajna institucija društvenog života uvidi koje stvari može unaprijediti u svom radu u vidu borbe protiv ovog iskušenja.

Ispitanici i instrumentarij

Istraživanjem je obuhvaćeno 604 ispitanika s područja Muftijstva

Zenica. Ispitanici su odgovarali na set od petnaest pitanja, kojima smo ispitivali njihove demografske karakteristike (spol i dob), ali prvobitno stavove, mišljenja, te sagledavanje situacije na terenu kad je u pitanju provedba mjera zaštite od COVID-a 19.

Struktura uzorka je prikazana u tabeli koja slijedi.

Tabela 1. Struktura uzorka po spolu, dobi, te mjestu

		Frekvencija	%
Spol	Muški	495	82.0
	Ženski	108	17.9
	Total	603	99.8
	Nedostaje	1	.2
Dob	18 – 30 godina	117	19.4
	30 – 45 godina	158	26.2
	46 – 60 godina	172	28.5
	preko 60 godina	157	26.0
Mjesto	Zenica	95	15.7
	Tešanj	110	18.2
	Teslić	33	5.5
	Zavidovići	215	35.6
	Doboj	94	15.6
	Maglaj	57	9.4
Ukupno		604	100.0

Postupak

U prvoj fazi istraživanja primijenjen je upitnik na način da je distribuiran po medžlisima Muftijstva. Imami su bili odgovorni za distribuciju upitnika, kao i za njihovo preuzimanje. Dakle, džematlijama su upitnici uručeni u printanoj formi, a zbog epidemiološke situacije, upitnici su se popunjavali kod kuće, te su onda džematlije i džematlijeke vraćali popunjene upitnike. Na taj način smo skupili 604 ispravno popunjena obrasca, koji su uneseni u SPSS-26 program u kojem je urađena cjelokupna analiza rezultata.

Rezultati i diskusija

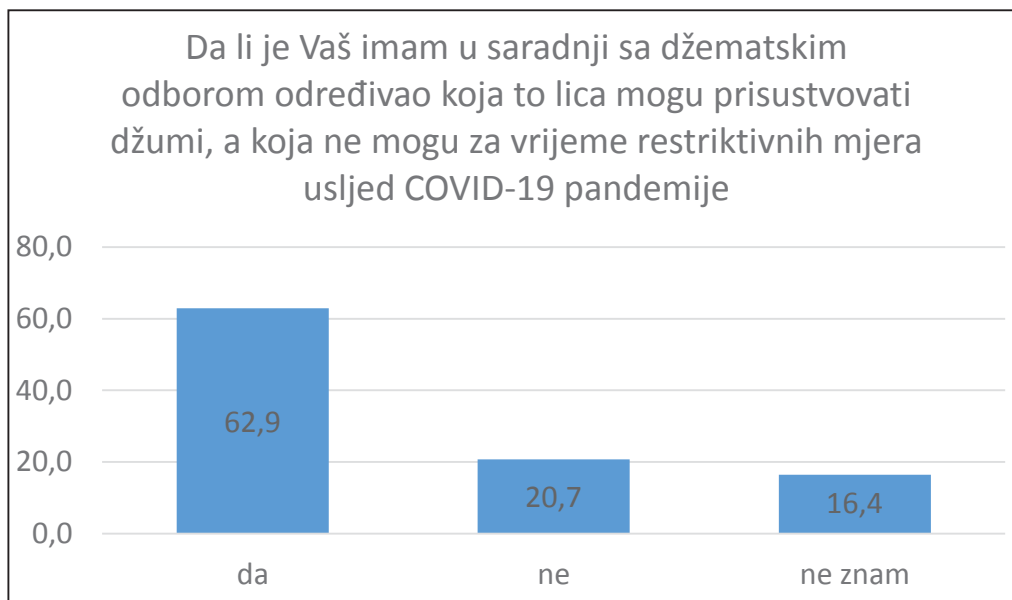
1. Ispitivanje da li su se i u kojoj mjeri poštivali epidemiološke mjere unutar Muftijstva zeničkog

U prvom redu ćemo prikazati rezultate pitanja koja ispituju u kojoj mjeri su vjerski službenici brinuli i provodili mjere donesene radi sprečavanja širenja COVID-19 virusa.

Instrukcije koje su imami dobili su se odnosile na:

- a) Obustavljanje klanjanja namaza u džematu, u džamiji su džuma-namaz klanjali samo članovi džematskog odbora

- Iz Ilustracije 1. se može vidjeti da je skoro 63% ispitanika odgovorilo potvrdno da su imami slijedili uputu o tome da odrede u saradnji s džematskim odborom ko može klanjati džuma-namaz. Uglavnom je njihova odluka bila da u džamiji klanjaju samo imam i članovi džematskog odbora.
- b) 30.4.2020. godine od Rijasetu je upućena instrukcija vezana za boravak u džamiji, gdje se od džematlija tražilo da u džamiji nose: zaštitnu masku, sedžadu, tespih i posebne kese za obuću.

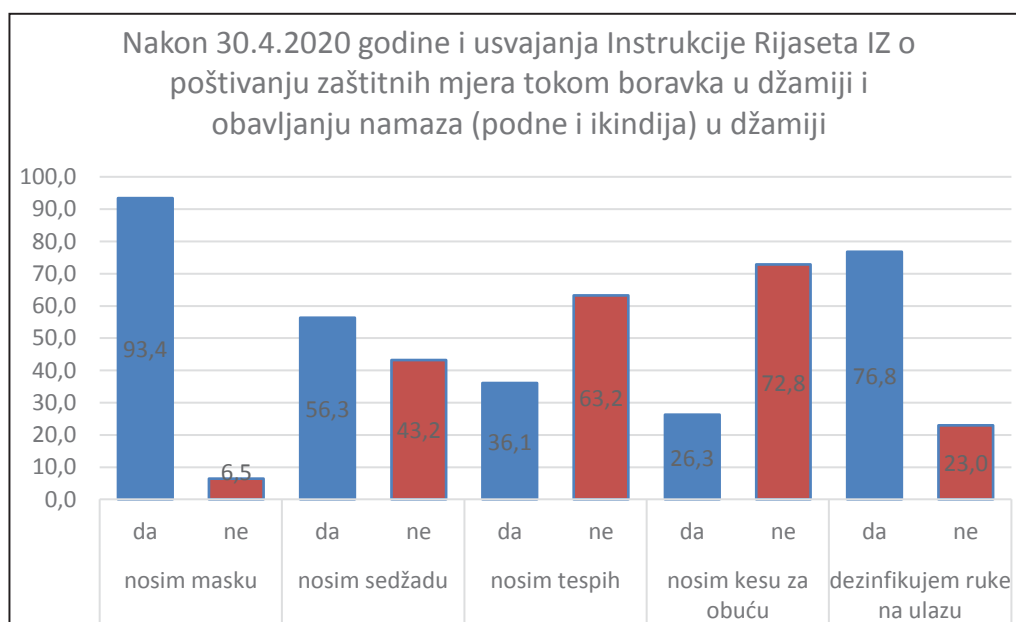
Ilustracija 1. Da li je imam određivao koja to lica mogu prisustvovati džumi

- c) Imam i članovi džematskog odbora su bili odgovorni za poštivanje mjera, pa smo ovim pitanjem ispitali koliko su zapravo vodili računa o tome.

Iz ilustracije 2. se može vidjeti da je čak 93,4% odgovorilo potvrdno da su nosili masku, 56,3 je nosilo

sedžadu, 76,8% je dezinficiralo ruke na ulazu. Činjenica je da većina ispitanika nije nosila tespih u džamiju, kao ni kesu za obuću, ali je isto moguće da većina njih ne koristi tespih nakon namaza, nego zikr obavljaju "na prste". Kесе za obuću također ispitanici nisu nosili

u većem broju slučajeva, vjerovatno ne percipirajući opasnost i mogućnost unošenja virusa na obući, a u isto vrijeme i na medijima nije toliko potencirano nošenje kesa za obuću, nego se uglavnom pažnja usmjeravala na masku, sedžadu i tespih.

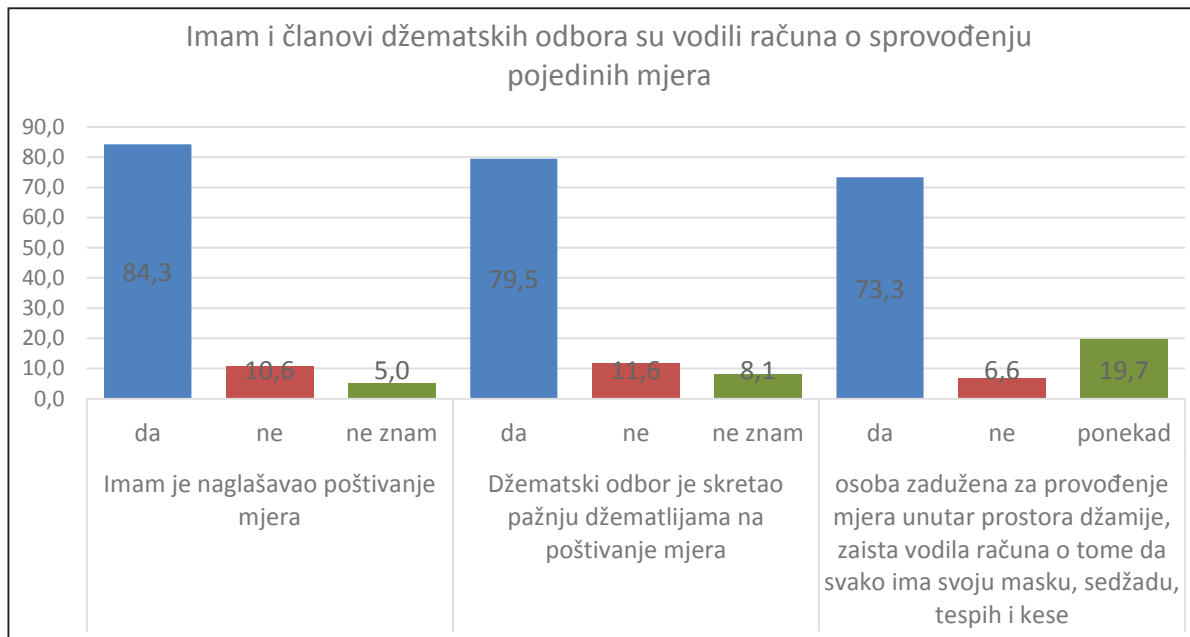

Ilustracija 2. Prikaz frekvencija odgovora na pitanje koliko su džematlije poštovali odredbe i pravila dolaska u džamiju nakon 30.4.2021.

Iz prikaza na ilustraciji 3, možemo vidjeti da su u većini slučajeva imam, odnosno

džematski odbor ili osoba zadužena za to, naglašavali, skretali pažnju i vodili računa

o poštivanju mjera, nošenju maske, korištenju vlastite sedžade, tespiha i kesa za obuću.

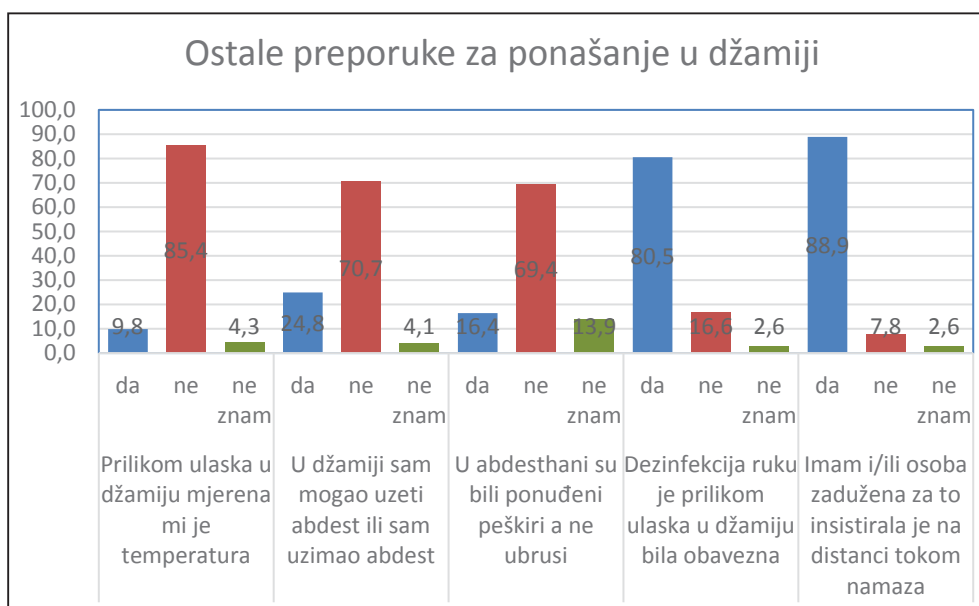
Ilustracija 3. Prikaz u kojoj su mjeri imami i džematski odbor nadzirali provođenje mjera

d) Osim ovih jasnih preporuka, imami su dobili još neke, za koje su imali uputstvo da ih u saradnji s džematskim odborom ispoštuju, a te preporuke

su se odnosile na mjerenje temperature, ponašanje u abdesthani, dezinfekciju ruku, insistiranje na distanci tokom namaza, rukovanje i distancu

džematlija nakon namaza, prisustvo djece u džamiji.

Iz prikaza koji slijedi možemo vidjeti procentualnu zastupljenost njihovih odgovora.

Ilustracija 4. Prikaz frekvencija preporuka koje se odnose na ponašanje u džamiji

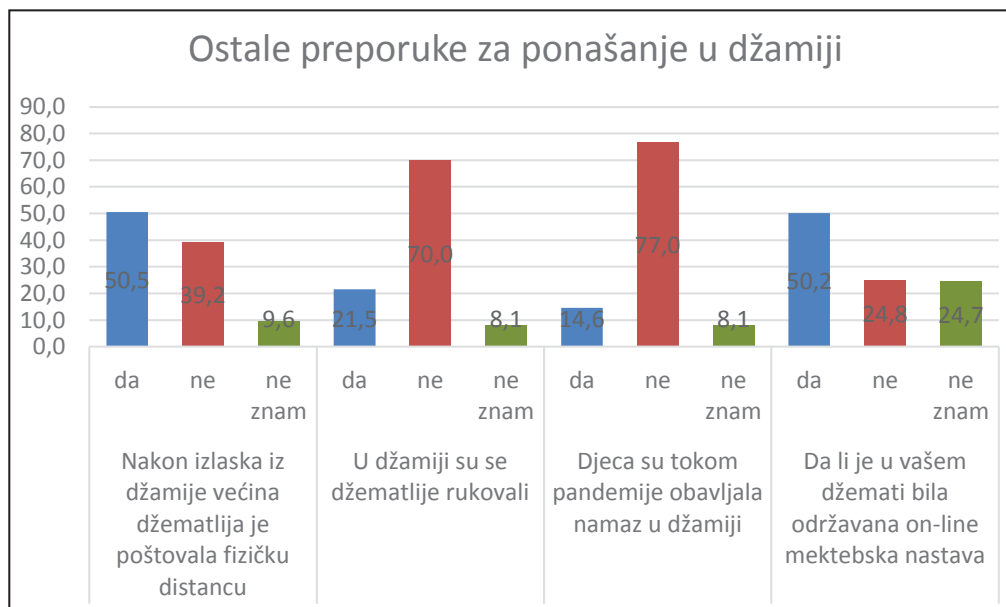
Podaci predstavljeni u Ilustraciji 4. ukazuju da u većini slučajeva nije bila mjerena temperatura na ulasku u džamiju, te u abdesthani nisu bili ponuđeni ubrusi, što svakako nije preporučljivo, ali, isto tako, abdesthane uglavnom nisu bile u funkciji,

dezinfekcija ruku je bila obavezna i ono što je vrlo važno je da je imam konstantno podsjećao na pravila ponašanja i insistirao na distanci.

Također, podaci predstavljeni na Ilustraciji 5. ukazuju da se većina džematlija pridržavala mjera prilikom izlaska

iz džamije, a očito se utjecalo i na običaj rukovanja nakon namaza između imama i džematlija, te između džematlija. Mektepska nastava je organizirana u online formi u više od pola džemata, te djeca tokom pandemije nisu obavljala namaz u džamiji.

Ilustracija 5. Prikaz frekvencija ostalih preporuka koje se odnose na poštivanje fizičke distance i prisustva djece u džamiji

Koordinacija između različitih nivoa vlasti u BiH je bila ograničena. Vlade dvaju entiteta – entiteta Republika Srpska i entiteta Federacija BiH – i Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine (BD) zadržale su većinu nadležnosti za rješavanje krize. U FBiH, kantoni su donijeli različite mjere formirajući vlastite krizne štabove. Takav administrativno-politički i pravni sistem u BiH je za Islamsku zajednicu u BiH predstavljao dodatni teret nošenja u kriznoj situaciji, a kojem je ona uspijevala odgovoriti.

Iz navedenih rezultata se može vidjeti da su se imami pridržavali mjera kao i da su naglašavali važnost provođenja istih, čak insistirali na provođenju mjera. Vjerovatno iz tog razloga se može reći da smo imali situaciju tokom pandemije gdje niti u jednom slučaju nismo mogli čuti da su džamije ili neki džemati bili poprište širenja zaraze. Naprotiv, IZ je u nekoliko navrata, na lokalnom, kantonalnom, čak i entitet-skom nivou dobila otvoreno

priznanje za svoj odnos prema pandemiji.

Mogli bismo zaključiti da je Islamska zajednica u BiH pokazala odgovornost u uvažavanju organa vlasti i njihovih odluka, kao i prilikom donošenja vlastitih odluka koje su u bitnom odredile ponašanje pripadnika Islamske zajednice. Spomenute odluke, kao i druge koje nismo navodili a koje su donosili nadležni organi Islamske zajednice, imale su nekoliko izvornih ciljeva. Prije svega, cilj je bio da pomognu u prevenciji i spašavanju ljudskih života, što je i naznačeno u prvoj Instrukciji pozivanjem na kur'anski tekst o vrijednosti spašavanja ljudskog života. Drugi bitan razlog počivao je u senzibiliziranju javnosti spram novog fenomena s kojim se trebalo suočiti. Većina građana s nevjernicom je slušala izjave nadležnih organa i prihvatila njihove naredbe. Islamska zajednica je na tom polju učinila znatan iskorak. Svakako, najpreči razlog bio je u tome da se u kriznim trenucima sačuva kontinuitet vjerskog življenja i duhovne pomoći

stanovništvu. (Adilović, M. i Dizdarević, M. 2021)

Dotatno smo ispitali da li postoje razlike u provođenju mjera unutar različitih medžlisa, metodom Hi-kvadrat testa. Rezultati su navedeni u donjim tabelama.

2. Ispitivanje da li su se mjere sprovodile različito na nivou različitih medžlisa:

Prvu hipotezu smo provjerali metodom Hi-kvadrat testa, gdje smo frekvencije odgovora na sva pitanja doveli u odnos s gradom, odnosno medžlisom gdje su podaci prikupljeni. Ovdje ćemo kao zavisnu varijablu posmatrati isključivo ona pitanja koja se odnose na provođenje mjera (nošenje maske, sedžade, tespiha, kesa za obuču, fizička distanca u džematu i sl.)

- a) *Ispitivanje razlika u odgovorima na pitanje: "Da li je i u kojoj mjeri osoba zadužena za provođenje mjera unutar prostora džamije, zaista vodila računa o tome da svako ima svoju masku, sedžadu, tespih i kesu za obuču?" između pojedinih medžlisa*

Tabela 2. Frekvencije odgovora na pitanje "Da li je i u kojoj mjeri osoba zadužena za provođenje mjera unutar prostora džamije, zaista vodila računa o tome da svako ima svoju masku, sedžadu, tespih i kese za obuću?" u odnosu na gradove i vrijednost hi-kvadrat testa

			Da li je i u kojoj mjeri osoba zadužena za provođenje mjera unutar prostora džamije, zaista vodila računa o tome da svako ima svoju masku, serdžadu, tespih i kese za obuću?				Hi-kvadrat	p
			da	ne	ponekad	Total		
grad	Zenica	Broj slučajeva	44	14	37	95	82,94	.000
		Očekivani broj	69.9	6.3	18.8	95.0		
	Tešanj	Broj slučajeva	99	0	11	110		
		Očekivani broj	80.9	7.3	21.7	110.0		
	Teslić	Broj slučajeva	31	1	0	32		
		Očekivani broj	23.5	2.1	6.3	32.0		
	Zavidovići	Broj slučajeva	161	7	46	214		
		Očekivani broj	157.5	14.2	42.3	214.0		
	Doboj	Broj slučajeva	68	15	11	94		
		Očekivani broj	69.2	6.2	18.6	94.0		
	Maglaj	Broj slučajeva	40	3	14	57		
		Očekivani broj	41.9	3.8	11.3	57.0		

Vrijednost hi-kvadrata ukazuje da se ova mjera nije jednako poštovala u svim gradovima. Ukoliko pogledamo tabelarni prikaz 2., možemo vidjeti da je u Tešnju, Tesliću i Zavidovićima u koloni "da" veći broj opaženih slučajeva nego što je

očekivani broj slučajeva, dok je za ostale medžlise veći broj slučajeva za pitanje "ne" i "ponekad" u odnosu na očekivani broj. Ovo ukazuje da se u medžlisima Tešanj, Teslić i Zavidovići više obraćala pažnja na provođenje ove mjere da svako ima svoju masku,

tespih, sedžadu, eventualno kesu za cipele.

b) Ispitivanje razlika u odgovorima na pitanje: "Imam je prije svakog obavljanja namaza naglašavao nužnost poštivanja naredbi i preporuka" između pojedinih medžlisa

Tabela 3. Frekvencije odgovora na pitanje "Imam je prije svakog obavljanja namaza naglašavao nužnost poštivanja naredbi i preporuka" u odnosu na gradove i vrijednost hi-kvadrat testa

			Imam je prije svakog obavljanja namaza naglašavao nužnost poštivanja naredbi i preporuka				Hi-kvadrat	p
			da	ne	ponekad	Total		
grad	Zenica	Broj slučajeva	48	38	9	95	117.94	.000
		Očekivani broj	80.2	10.1	4.7	95.0		
	Tešanj	Broj slučajeva	103	1	6	110		
		Očekivani broj	92.9	11.7	5.5	110.0		
	Teslić	Broj slučajeva	31	1	0	32		
		Očekivani broj	27.0	3.4	1.6	32.0		
	Zavidovići	Broj slučajeva	191	15	9	215		
		Očekivani broj	181.5	22.8	10.7	215.0		
	Doboj	Broj slučajeva	82	7	5	94		
		Očekivani broj	79.3	10.0	4.7	94.0		
	Maglaj	Broj slučajeva	54	2	1	57		
		Očekivani broj	48.1	6.0	2.8	57.0		

Također, iz podataka predstavljenih u tabeli 3. vidimo statistički značajne razlike u tome da li je imam naglašavao važnost preporuka u odnosu na pojedine medžlise. Pa tako

ponovo nalazimo da su u Tešnju, Tesliću, Zavidovićima i Maglaju imami češće naglašavali važnost poštivanja preporuka (očekivane frekvencije su niže od opaženih za odgovore “da”).

c) *Ispitivanje razlika u odgovorima na pitanje: “Džemat-ski odbor je džematlijama skretao pažnju na važnost poštivanja naredbi” između pojedinih medžlisa*

Tabela 4. Frekvencije odgovora na pitanje “Džemat-ski odbor je džematlijama skretao pažnju na važnost poštivanja naredbi” u odnosu na gradove i vrijednost hi-kvadrat testa

			Džemat-ski odbor je džematlijama skretao pažnju na važnost poštivanja naredbi				Hi-kvadrat	p
			da	ne	ponekad	Total		
grad	Zenica	Broj slučajeva	48	37	9	94	95.66	.000
		Očekivani broj	75.3	11.0	7.7	94.0		
	Tešanj	Broj slučajeva	98	1	11	110		
		Očekivani broj	88.1	12.9	9.0	110.0		
	Teslić	Broj slučajeva	26	2	1	29		
		Očekivani broj	23.2	3.4	2.4	29.0		
	Zavidovići	Broj slučajeva	179	23	13	215		
		Očekivani broj	172.3	25.1	17.6	215.0		
	Doboj	Broj slučajeva	82	3	9	94		
		Očekivani broj	75.3	11.0	7.7	94.0		
	Maglaj	Broj slučajeva	47	4	6	57		
		Očekivani broj	45.7	6.7	4.7	57.0		

I u ovom slučaju, prema podacima predstavljenim u tabeli 4., imamo statistički značajne razlike u provođenju mjera između pojedinih medžlisa, gdje su džematlije iz Tešnja, Teslića,

Zavidovića i Maglaja statistički značajno više odgovorili sa “da” na pitanje o tome da su džemat-ski odbori džematlija-ma skretali pažnju na važnost poštivanja naredbi.

d) *Ispitivanje razlika u odgovorima na pitanje: “Džemat-ski odbor je džematlijama skretao pažnju na važnost poštivanja naredbi” između pojedinih medžlisa*

Tabela 5. Frekvencije odgovora na pitanje “Imam i/ili osoba zadužena za to insistirala je na distanci tokom namaza” u odnosu na gradove i vrijednost hi-kvadrat testa

			Imam i/ili osoba zadužena za to insistirala je na distanci tokom namaza				Hi-kvadrat	p
			da	ne	ponekad	Total		
grad	Zenica	Broj slučajeva	58	28	8	94	100.71	.000
		Očekivani broj	84.1	7.4	2.5	94.0		
	Tešanj	Broj slučajeva	106	2	2	110		
		Očekivani broj	98.4	8.6	2.9	110.0		
	Teslić	Broj slučajeva	28	2	0	30		
		Očekivani broj	26.9	2.4	.8	30.0		
	Zavidovići	Broj slučajeva	207	7	1	215		
		Očekivani broj	192.4	16.8	5.7	215.0		
	Doboj	Broj slučajeva	83	8	3	94		
		Očekivani broj	84.1	7.4	2.5	94.0		
	Maglaj	Broj slučajeva	55	0	2	57		
		Očekivani broj	51.0	4.5	1.5	57.0		

Kao i na prethodna pitanja, i u ovom slučaju, prema podacima iz tabele 5., nalazimo statistički značajne razlike, i to u pravcu da su džematlije iz Tešnja, Teslića, Zavidovića i Maglaja odgovorili potvrdno na pitanje da je imam ili osoba zadužena za to insistirala na fizičkoj distanci tokom namaza u odnosu na džematlije iz Zenice i Doboja.

Zaključno, možemo reći da su imami i džematski odbori u Tešnju, Zavidovićima, Tesliću i Maglaju, a prema izjavama njihovih džematlija, insistirali više na provođenju epidemioloških mjera u odnosu na ostale medžlise. Međutim, ovdje je veoma važno naglasiti da je u svim medžlisima Muf-tijstva zeničkog dosta dobro provođenje mjera, u smislu da u svim medžlisima imamo situaciju da su ispitanici procijenili da su džematski odbori na čelu s imamima podsjećali i insistirali na maski, serdžadi

i tespihu, distanci tokom džemata, te da su napominjali provođenje mjera, jer u svim medžlisima imamo nesrazmjerno veći broj odgovora “da” nego “ne” i “ne znam” na postavljena pitanja. Dakle, svi su sprovodili i radili onoliko koliko je u njihovoj moći, s tim da su, kada poredimo medžlise međusobno, medžlisi Tešnja, Zavidovića, Teslića i Maglaja statistički značajno više investirali u provođenje mjera.

3. Ispitivanje značajnosti socio-demografskih varijabli (spol, dob i prethodno obavljanje namaza) za percipiranje značajnosti i adekvatnosti pojedinih mjera

Kako bismo ispitali i provjerili ovu hipotezu, koristili smo metod logističke regresije, gdje smo kao nezavisne varijable koristili SD varijable (spol, dob i prethodno obavljanje namaza), a kao zavisne smo posmatrali varijable koje se odnose na osjećanja ispitanika vezana za donesene mjere, koje

smo dihotomizirali, ukoliko nisu već bile dihotomizirane.

a) Socio-demografske varijable kao prediktor odgovora na pitanje “Koliko ste se osjećali pogođenim i uplašanim kad je donesena odluka o obustavljanju zajedničkog obavljanja dnevnog namaza, pa čak i džume?”, koju smo dihotomizirali na način da je odgovor 0 – značio to je za dobrobit svih nas, i 1 – ne slažem se sa tom odlukom. Rezultati ukazuju da je 430 ispitanika odgovorilo da je to “za dobrobit svih nas”, dok je 172 ispitanika odgovorilo “ne slažem se sa tom odlukom”. Model nije statistički značajan, te se pokazalo da niti jedna od mjenjenih SD varijabli nije statistički značajan prediktor slaganja s ovim mjerama, dakle ni spol niti dob, niti prethodna navika dolaska u džamiju na dnevne namaze nisu kontribuirali slaganju ili neslaganju s ovom odlukom.

		β	S.E.	df	Sig.	Exp(B)
Step 1 ^a	spol	-.372	.255	1	.145	.689
	dob u kategorijama	-.002	.085	1	.982	.998
	Prije proglašenja pandemije u BiH, u džamiju sam išao	.111	.063	1	.080	1.117
	Constant	-.785	.412	1	.057	.456

b) Socio-demografske varijable kao prediktor odgovora na pitanje “Kako se osjećate po pitanju odluke koju je donio imam o tome da džematski odbor može klanjati u džamiji i dnevne namaze i džuma-namaz?”, koju smo dihotomizirali na način da je odgovor 0 značio – to je za dobrobit svih nas, i 1 – ne slažem se sa tom odlukom

380 ispitanika je odgovorilo da se slaže s tom odlukom jer je to za dobro svih nas, a 223 je odgovorilo da se ne slaže s tom odlukom (odluka je

diskriminirajuća prema onima koji nisu članovi Odbora). Rezultati logističke regresije ukazuju da je model značajan, te da je statistički značajan prediktor za odgovor na ovo pitanje frekvencija odlaska u džamiju na dnevne namaze prije pandemije (beta = 0.119, $p < 0.05$). Iako nije visok beta ponder, ukazuje na statističku značajnost ovog prediktora i to na zanimljiv način. Naime, varijabla “Prije proglašenja pandemije u BiH, u džamiju sam išao... za ponuđene odgovore je imala: 1 – na svaki namaz, 2 – nekoliko

dnevnih namaza, 3 – jednom dnevno, 4 – kad mi vrijeme dozvoljava, ali više od jednom sedmično, 5 – jednom sedmično, obično na džuma-namaz, 6 – niti jedno od ponuđenog.

Dobili smo pozitivan beta ponder, što znači da su viši brojevi na odgovorima na ovo pitanje (rijetki odlasci u džamiju) povezani s neslaganjem s odlukom da u džamiji mogu klanjati samo članovi džematskog odbora, dakle, negoduju oni koji zapravo nisu koristili blagodeti posjećivanja džamije ni ranije.

		β	S.E.	df	Sig.	Exp(B)
Step 1 ^a	spol	-.239	.232	1	.303	.787
	dob u kategorijama	.062	.080	1	.436	1.064
	Prije proglašenja pandemije u BiH, u džamiju sam išao	.119	.060	1	.046	1.126
	Constant	-.745	.384	1	.052	.475

- c) Socio-demografske varijable kao prediktor odgovora na pitanje "Koliko vam je teško palo što je ovaj ramazan 2020. drugačiji od ostalih?", koju smo dihotomizirali na način da je odgovor 0 – poštivao/la sam mjere i nisam organizirao/la iftare, i 1 – nisam poštivao/la mjere

Rezultati ukazuju da je 512 ispitanika poštovalo mjere i nisu organizirali iftare, a 90 njih nije poštovalo mjere.

Model koji smo testirali nije statistički značajan, tako i niti jedan od prediktora nije statistički značajan, odnosno možemo zaključiti da

socio-demografske varijable nisu značajan prediktor poštivanja mjera u toku ramazana 2020. godine. Dakle, bez obzira na spol, dob ili frekvenciju odlazaka u džamiju, ljudi su jednako percipirali da li trebaju ili ne poštivati donesene preporuke.

		β	S.E.	df	Sig.	Exp(B)
Step 1 ^a	spol	.334	.284	1	.240	1.397
	dob u kategorijama	.005	.109	1	.963	1.005
	Prije proglašenja pandemije u BiH, u džamiju sam išao	.148	.079	1	.062	1.159
	Constant	-2.578	.508	1	.000	.076

Zaključci

Pandemija COVID-19 još je jednom ukazala na pravno-politički decentralizam i partikularizam u pogledu normiranja društveno-prirodnih pojava u BiH. S obzirom na činjenicu da BiH nije unitarno uređena, te da shodno tome i nema jedan i jedinstven lanac upravljanja i koordinisanja u vanrednim okolnostima, Islamska zajednica u BiH se našla u vrlo specifičnim okolnostima u kojima je trebalo vlastite akte, odnosno odluke, uskladiti s višim pravnim aktima, odnosno odlukama nadležnih organa vlasti od onih državnih, preko entitetskih i Brčko Distrikta BiH do kantonalnih.

Ipak, Islamska zajednica u BiH je pokušala objediniti sve te instrukcije, preporuke i naredbe i ujednačiti mjere na nivou cijele Bosne i

Hercegovine. Ovo istraživanje je provedeno samo na Muftijstvu zeničkom, ali, ipak, smatramo da su mjere bile ujednačene za sve i da, s obzirom na veličinu uzorka, rezultati mogu biti relevantna pretpostavka za stanje u ostatku teritorije Bosne i Hercegovine.

1. Velika većina ispitanika je odgovorila potvrdno na pitanje o tome koliko su imami i džematski odbori poštivali epidemiološke mjere. Imam je u 63% slučajeva zajedno s džematskim odborom bdio nad tim ko može prisustvovati džumi, čak 93% odgovora je govorilo da se insistiralo na nošenju maske, 56% nošenju sedžade, 77% dezinfekciji ruku na ulazu, a nešto manji su procenti za nošenje tespiha i kese za

obuču. U 84% slučajeva imami su naglašavali poštivanje mjera, u 80% je džematski odbor skretao pažnju na poštivanje mjera, i u 73% je to bila osoba koja je zadužena za to. Također, osim mjerenja temperature, sve ostale preporuke su se uglavnom poštovale u velikom procentu, počev od uzimanja abdesta, distance tokom namaza, zabrane boravka djece u džamiji i slično. Iz svega ovoga zaključujemo da je Islamska zajednica veoma odgovorno odgovorila na pandemijsku situaciju i u granicama svojih mogućnosti utjecala na sprečavanje širenja virusa COVID-19, to jeste onemogućila je njegovo širenje u prostorijama džamije.

2. Statističkom analizom smo utvrdili da su svi medžlisi poštovali mjere, ali da se u nekim medžlisima više vodilo računa o poštivanju mjera, pa tako možemo reći da su Tešanji, Teslići, Zavidovići te Maglaj imali statistički značajno bolji odgovor u odnosu na medžlise Doboj i Zenica.
3. Od socio-demografskih varijabli, statistički značajnim se pokazala samo varijabla frekvencije dolaska u džamiju prije pandemije i to za varijablu "Kako se osjećate po pitanju odluke koju je donio imam o tome da džematski odbor može klanjati u džamiji i dnevne namaze i džuma-namaz" i to se pokazalo da oni koji su prethodno najmanje posjećivali džamiju imaju tendenciju da ispoljavaju negativne emocije prema ovoj odluci. Na ostala pitanja, SD varijable se nisu pokazale kao značajan prediktor.
4. Poznato je da je efikasnost provođenja / poštivanja jedne

norme pretežno uvjetovana jasno propisanim sankcijama i procedurama njene primjene. Pošto je kršenje mjera koje su u okviru svojih nadležnosti pravnim aktima propisivale institucije raznih nivoa unutar Islamske zajednice bilo ostavljeno na savjest svakog džematlije kao i "prezira ostalih džematlija / okoline", te određenog distanciranja od prekršioca istih, zaključujemo da su propisane mjere bile lišene mehanizma autoritativnog sankcionisanja, a što je uobičajeno za jednu pisanu pravnu normu. Međutim, ne smijemo izgubiti iz vida specifikum administrativno-pravne organizacije Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, gdje pisanu pravnu normu često prate sankcije običajne pravne norme. Stoga, isključimo li ulogu organa vlasti i njihovog monopola legalne fizičke prisile, te fokusiramo li se isključivo na mjere koje su propisivale institucije Islamske

zajednice u Bosni i Hercegovini, možemo konstatovati da se u pravnom prostoru, a s aspekta sankcije za kršenje istih, mjere IZ u BiH mogu tretirati kao običajno pravo, odnosno običajne norme čije kršenje za posljedicu ima sankcionisanje u vidu isključenja iz društvenih procesa, prezir sredine, "loš glas" i sl. A sve ovo u konačnici može biti mnogo efikasnije za zajednicu od kršenja pisane pravne norme gdje je sankcija na organima vlasti koji su je i propisali, a čije provođenje u praksi uopće ne mora pozitivno utjecati na samog prekršioca, pa ni na društvo u cijelosti. Upravo je taj glas razuma, savjesti, međusobne solidarnosti i razumijevanja vanredne situacije u kojoj se našlo cijelo društvo pa tako i muslimani u BiH vrlo važan korektivni faktor u donošenju i provođenju odluka na nivou džemata i šire, a što je po sebi specifikum.

Literatura

- Adilović M. i Dizdarević M. (2021), *Empirijska evaluacija kvalitete reakcije Islamske zajednice na kriznu situaciju izazvanu virusom COVID-19*, u Psihološka i duhovna zaštita i podrška u kriznim situacijama, Znanstvena monografija, str. 135 – 152.
- Arambašić, L. (2000). *Psihološke krizne intervencije: Psihološka prva pomoć nakon kriznih događaja*. Društvo za psihološku pomoć, Zagreb.
- Filandra Š. (1998), Bošnjačka politika u XX stoljeću, Sejtarija, Sarajevo,
- Filandra Š. (2012), *Položaj Bošnjaka nikad bolji, njihovo stanje nikad lošije*, Dani, 15.6. 2012, str. 28.
- Jahić A. (2010), Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini za vrijeme monarhističke Jugoslavije (1918–1941), Bošnjačka nacionalna zajednica za grad Zagreb i Zagrebačku županiju – Medžlis Islamske zajednice Zagreb.
- Mitchell, J.T. i Resnick, H.L. (1981). *Emergency Response to Crisis*. Bowie, MD, Brady Publishing
- Moro, L.J. i Frančišković, T. (2004). *Psihijatrija*. Udžbenik za više zdravstvene studije. Glosa, Rijeka
- Buljubašić S., Čuk M., Gajić D., Priručnik za djelovanje centara za socijalni rad u vanrednim situacijama izazvanim prirodnim nesrećama, Federalno ministarstvo rada i socijalne politike, Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite RS, UNICEF, Sarajevo, 2015.
- The Oxford English Dictionary, Oxford at the Clarendon Press, 1933., svezak II C, str. 1178.
- Okvirni zakon o zaštiti i spašavanju ljudi i materijalnih dobara od prirodnih ili drugih nesreća u BiH ("Službeni glasnik BiH", br. 50/08.).
- Zakon o zaštiti i spasavanju u vanrednim situacijama RS ("Službeni glasnik RS", broj: 121/12).
- Zakon o zaštiti i spašavanju ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća ("Službene novine Federacije BiH", br. 39/03, 22/06 i 43/10).
- Odluka o proglašenju nastanka stanja prirodne ili druge nesreće na teritoriji Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH" br. 18/20).

الموجز

نجاحة التدابير التي اتخذتها المشيخة الإسلامية في البوسنة
والهرسك في الظروف الطارئة الناجمة عن
جائحة فيروس كوفيد ٩١ دار إفتاء زينيتسا، مثالا

محرم عادلوفيتش

أنبلا حسناغيتش

عيدين حسينسباهيتش

المؤسسات الدينية لها دور مهم جدا في الحياة الاجتماعية لأتباعها. وفي كثير من الأحيان تفرض السلطات الحكومية تدابير معينة ولكن المؤمنين يتلمسون توجيهات المؤسسة الدينية حتى ينسقوا تصرفاتهم مع توصيات القيادة الدينية.

في 17/03/2020 شهدنا حالة شبيهة في البوسنة والهرسك عندما صدر القرار بمنع التجمعات وأداء الشعائر الدينية الجماعية في كافة المعابد، بما في ذلك صلاة الجمعة والصلوات الأخرى.

وقد التزمت المشيخة الإسلامية شكليا وقانونيا بقرار لجنة الأزمة بشكل تام، ولكن الأسئلة التي تطرح نفسها: هل كان التطبيق العملي تاما؟ كيف كانت مشاعر المصلين في كل هذه العملية؟ وهل حصلوا من المؤسسة الدينية على كل ما يحتاجون في زمن الجائحة؟ وكيف حمل موظفو المشيخة الإسلامية هذا العبء؟ إن الهدف من هذا البحث هو استكشاف مدى تطبيق القرارات وموقف المصلين ومشاعرهم منها، ثم إجراء مقارنة بين مجالس المشيخة الإسلامية على مستوى دار إفتاء زينيتسا بشأن مدى تطبيق تلك القرارات. من الناحية المنهجية، تم تنفيذ البحث بتطبيق المنهجية الكمية، مع استخدام التصميم الوصفي وشبه الترابطي. لقد اجتهدنا حتى نضمن أكبر عدد من المصلين الذين أجابوا عن 15 سؤال في الاستبيان. وقد شمل الجزء الكمي من البحث 604 شخصا ذكورا وإناثا من زينيتسا وتيشان وتيسليتش وزافيدوفيتشي ودوبوي وماغلاي. وقد تم توزيع الاستبيانات على المستقلة آراؤهم عن طريق المساجد، فقاموا بملئها وتسليمها للأئمة. وتشير نتائج البحث إلى أن الأئمة التزموا بالتدابير وأكثروا من التنويه بأهمية تنفيذها وشددوا على ضرورة تطبيقها.

Summary

EFFICACY OF MEASURES TAKEN BY THE
ISLAMIC COMMUNITY IN B&H DURING
THE COVID 19 PANDEMIC WITH ZENICA
MUFTIJSTVO AS AN EXAMPLE

Muharem Adilović

Anela Hasanagić

Ajdin Huseinspahić

Religious communities have a very significant role in social life of an individual, member of that community. It is often the case that some measures are announced by the government bodies, but the faithful are still expecting to hear the messages from the religious community's officials before they comply with. The similar situation we have seen in the region of Bosnia and Herzegovina, when on March 17th 2020, a decision was made to ban public gatherings, congregational prayers for all denominations including the ban of *jummah salah* as well as all the other congregational prayers. IC adhered, entirely, with this decision of the Crises Headquarters, but the question rises as of whether these decisions were compiled keeping in mind the practice and also what were the sentiments of *jamaats* in this process, did they receive what they needed from the religious community during pandemic and in what ways the employees of the Islamic Community faced this challenge. The aim of this article is to analyse the adherence to these decisions and to observe the sentiments of *jamaats* regarding this and also to compare the degree of adherence in a number of *majlis* within Zenica *Muftijstvo*. For this purpose, a research was

carried out using a quantitative method with a use of descriptive and quasi-correlational design. We attempted to involve larger number of respondents to answer 15 constructed questions from the questionnaire. Quantitative part of research involved 604 respondents from Zenica, Tešanj, Teslić, Zavidovići and Maglaj. Respondents were reached through *jamaat* boards who filled out the questionnaires and sent them back through their *imams*. The results show that *imams* were fully complying with epidemiological measures and that they stressed the significance of the same while insisting on strict adherence to the instructions issued by the authorities. It also showed that the *jamaats* of the *Majlises* of Tešanj, Teslić, Zavidovići, Dobož and Maglaj reported, statistically, significantly more frequent insistence of their *imams* and the representatives of *jamaat boards*, in comparison to those of Zenica and Dobož *Majlises*, for all who come for prayers to the mosque to wear *masques*, bring their own *sajada* and *tasbeeh* and to keep required distance. It also showed that socio-demographic variables were not significant predictor of the sentiments of *jamaat* towards the issued measures. Gender, age and general frequency of visits to the mosques prior to the pandemic are generally not statistically significant predictor, except for the particular variable stating: 'How do you feel about decision of the *imam* allowing only *jamaat* board to offer daily prayers as well as *jummah salah* in the mosque?'; where we found that the frequency of visits to the mosque prior to the pandemic is a significant predictor and the fact that it displeased more those who do not come to mosque often generally.

Keywords: Crisis situation, institutional response, Islamic Community